

Egy ezredvégi költő

*Kőfalon néma kőszó.
Kit csábítottak, kit űztek
– csillagbörtön-
csillagszabadság –
honnan volt erőd mégis itt
tartani
e helybenfutókat?
Mikor lesz koronád megint
fészek?
(Szeged, Alsóvárosi templom)*

„Végyári” lírikus?

Utólag szoktuk látni, megfogalmazni, hogy mit is kellett, mit is lehetett tennie egy reneszánsz, egy barokk, egy romantikus kor művészeinek, költőjének. De vajon ezek a korszakok minősítették-e művészeiket, vagy inkább a művészek azok, akik minősítik korukat? Akik nyomán nevet kaptak, számontartást nyertek például az említett és egyéb, más művészeti korszakok. S hogy is van ez a „kellett” és ez a „lehetett”? Vajon nem arra mondjuk utólag, hogy „kellett”, amiről ők (a művészek) bebizonyították, hogy „lehet”? „Egyszer egy csúnyácska városra / leszállt Firenze” – olvashatjuk Lászlóffy Aladár egyik kétsorosában.

A mi, saját korunkban – amelynek mindmáig csak keressük, találgatjuk a többnyire baljóslatúnak balsejtett nevét, minősítését (legyen az „atomkor” vagy más hasonló) – ezen az ezredfordulón vajon mit „kell” és mit „lehet” tennie az igaz művésznek, költőnek? Tudni véljük, hogy mi a korszerű, de vajon tudjuk-e egyáltalán, milyen maga a kor? Benne élve rálátunk-e? Mit tehet ebben a – biztató kilátásokkal oly kevésbé kecsegtető – próbára tevő időben a költő? Mit tehet, kiváltképp a kisebbségek senki- vagy mindenki-földjén? Azokon a vidékeken, amelyekben ugyancsak nem kérdéses, hogy pártfogón tekint-e rájuk e század vagy inkább megszegyenülten (avagy talán még e megszegyenültséggel is

adósan maradva). Ahol „a tudás várja a panaszt, de nem ígér magyarázatot. A többi néma csönd, hamleti sápadás [...] szélmalomharc, medvetánc”. Lászlóffy Aladár az, aki például így (is) megfogalmazza a szorongató diagnózist. S ő az is, aki erre a szépítetlenül, kíméletlenül látott helyzetre, a legteljesebb tehetetlenségre készítő helyzetre tehetséggel felel. Kiegészítést kíván a fogalom: azok közé áll, akik szerint „a tehetség nem kiváltság, hanem kötelesség” – Ibsen szavaival élve. Azaz nála, mint vállalt elődeinél, a tehetség és felelősség, a József Attila megnevezte „emberhez méltó gond” elválaszthatatlan.

E felelősség jegyében, a megszorítottság ellenében pályája kezdetétől megteremti a maga jellegzetes távlatait: a történelemben, emberiségben gondolkodás merész, nagy ívű költői léptékeit. *„Az ősztől az őríg és vissza / – az eszmélet tágas parabolája. / Árnyékán pár órás utat / karcot az ember a tájra”* – olvashatjuk és érzékelhetjük ezt például egy kiemelt, képzeletmozdító költői vízióban. Lírikusi látomásról van szó? Megkapó, szokatlan metaforákról? Úgy gondolom, több ez – más. Több, mert fogantatásában már előtte és mögötte egyaránt teljes, makacs egyéni gondolatrendszer áll. Fordítva építkezik, mint a költők szoktak általában. Nem egyes képekből, versekből, kötetekből adódik a költészete egésze, hanem egy szintetikus látomásból adódnak a részletek. Ezt a látomást nevezhetjük „eszmélet”-nek, amely – értelmezésében – „nemcsak személyes álom”. Egyik oka ez annak, hogy nemcsak a pályakezdő lírikus, hanem még a többedik kötetét megjelentető poéta sem nyújt könnyen követhető olvasmányélményt, versei többségükben előadásra is kevésbé alkalmasak. Az elhangzásnál nagyobb figyelmet kíván a hallgatótól. Hiszen olyan különös szimultaneitást teremt, amelyben maga a „tűnődő történelem” – s éppen a megkívánt tűnődés révén – „jelenné mindig visszaválhat”. Világában a jelen pillanat mindig emlékek tornya, mindig múlttal telített. Maga az idő például: *„mindig derült idő, és mint leányka vállán báránkabunda, úgy vonulnak benne a telek, szomorúságok, ködök / háborúk – kis gomolyaikban Mozart karácsonyfái, a Für Eliz, / zsidó mártírok élni akarása, s az én mostani gondjaim mennek, / mennek, mennek.”*

Ebben a távlatteremtésben aligha választható el egymástól a gondolkodói-etikus és lírikusi karakter s a megvalósítható poétikai

vívmány. („...nem a formáit csiszolja, hanem a gondolatait” – írta találóan Láng Gusztáv; „virtuálisan sokszögű” helyzeteket hoz létre, állapítja meg Cs. Gyimesi Éva.) Ugyanakkor e szemléletből az következik, hogy megteremti a maga különös, szokatlan „hősét”. Ahogy az idő nála mindig egyszeri és időtlen, mindig pillanatnyi és örök, úgy az ember mindig egyszerre egyes és többes számú. A történelmi időhöz hasonlóan az azt megélt, belerögzített emberöltőjű lény. A személyiség iránt soha nagyobb tisztelet. Tisztelgés az ő költészete Leonidasz, Galilei, Mozart, Erasmus és a többiek előtt. De éppúgy, mint a történetiségnél, soha nagyobb „fittyet hányás” ennek az egyediségnek. Szimbólumok, „összegek” nála az emberek, „megtalált szabályok”, „példák és tanítások csomópontjai”. Máskor úgy látja:

*az emberek, az emberek
hang-gyöngysorokban zengenek,

...Beethovenek, Beethovenek
az úr közepén lengenek...*

– ebben a merész költői világban. S ezt is nála olvashatjuk: „Tízmilliók. Az egyiknek a másik / élő emléke, sorsának darabja.”

Ma, amikor maga a „hős” szó is anakronizmusként hat, hiszen antihősök meg papírmasé álhősök közt élünk, mivel az „érdek, mint a gazda, úgy igazgat”, s „könnyebben tenghet / aki alattomos” – hogy ismét az oly közeli költőtársat, József Attilát állítsuk mellé. Ma, az ezredvégen, egész költészetében, eddigi életművében felmutatja az elevenen élő, valódi verhetetlen – mivel láthatatlan – „héroszt”. Azt az embert, aki – ha nem tudja is – önmagában, munkálkodó, cselekvő mivoltában hordozza és továbbadja az elmúlt ezer évek örökségét. Azt az embert, aki névtelenül pattintotta a követ, szikráztatta a tüzet, akinek léte nyomát viseli a fényesre koptatott szerszámnyél, a „kézzel kalapált kupa” vagy a „japán maszk”. Azt, aki önnönmaga az akár öntudatlanul is élő folytonosság.

Persze, ez az Ember (a Lászlóffy Aladár-írások főszereplője), aki közben a humánus felmagasztalása, egyik utóbbi kötetkompozíciójában „szimfóniája” tárgya, miközben szükségképpen jelenik meg hol nagy-, hol kisbetűvel,

személyességét és személytelenségét váltogatva – az elrettentő példák csomópontja is. S nemcsak „*Negyvennegyedik Tudniillik Frigyes*” vagy „*Joszif Visszarionovics Adolf*” s társaik alakjában. A figyelmeztetésnek abban az értelmében is, amely szerint „*Giordano Brunót ugyanazon a tűzön égették meg, amit Prométheusz lopott el nekünk*”. Abban az értelemben, ahogy önnönmagunk sem vagyunk kivételek, „*veszélyesek vagyunk*”. Hiszen azt vallja: „*...ember vagyok / tehát felfegyverezhető, / ki félelmében / még igazságos és nagyszerű / szellemekre is rálő.*” Avagy más vallomása szerint: „*tele... feldúlt türelemmel, / torkig az izzó aggodalommal, / rugóra járó fájdalommal, / jelszóra nyíló fegyvelemmel – / így bomba minden szelíd ember.*” Amiben élünk, az a folyamat, ahogy „*az emberiség önpusztítása versenyt kalapál az alkotás kovácsműhelyével*”.

Hol a fordulópont? Az életmű adta egyik fénysávban a „mit tehet?” kérdésnél és az ahhoz tapadó felelősségnél. A mindig személyes és mindig történelmi felelősségnél, amely alól – Lászlóffy Aladár szerint – senki sem menthető fel. Ha helyzeteinkkel szemben kiszolgáltatottak vagyunk, magatartásainkkal szemben nem. Az előbbit nem (mindig) választhatjuk, az utóbbit igen. Viselkedhetünk „*kibernetikus majom a fán*” módjára, vagy úgy, mint akiknek a személyes érzékenységében „*maga a kor, a világ csiszolódik*”.

Ez után a méltatlanul elnagyolt jellemzés után legalább jelezni szeretném: lényeges momentuma ennek a pályának az is, hogy az évek során mondókaszerű gyermekverssel éppúgy szolgált, mint temetőmonográfiával – regénnyel, novellával éppúgy, mint „*megtartó kedélyt*”, majd „*megtartó melankóliát*” segítő legendával, esszével, saját illusztrációjú kisenciklopédiával, speciális publicisztikával. Azt emelném ki valamennyi esetben, hogy túlnyomó többségükben egyedi műfajteremtényekkel állunk szemben. Többnyire szét- és egymásba feszíti a szokott műformahatárokat, líra, próza, közírás határmezsgyéit. Egy azonos bennük: az alkotói személyiség egyszerűségének kézjegye.

Ezt a kézjegyet felmutatva s egyben végső próbát téve: hogy lehet dióhéjba gyömöszölni egy efféle portrékísérletet – egy olyan Lászlóffy Aladár-féle szójátékkal zárnám ezt a miniatúr szemlét, amely talán az említett „*egyszerisége kézjegyének*”, jellemző esszenciának is tekinthető, s egyben alkalmat is nyújthat (mint

műveinek, szavainak többsége) nagyobb lélegzetű ezredvégi meditációra: „*A humánnum eminenciája az ember evidenciája.*”

„Európai” költő

Apróság, de jellemző tény, hogy Szilágyi Domokos a tréfálkozás perceiben, a lényegét láttató paródiában egyik legközelebbi (hacsak nem a legközelebbi?) kor- és sorstársát, Lászlóffy Aladárt úgy jelenítette meg, mint az Európa-metaforákkal önmagát azonosító költőt. („*A görög elmék még ho' se voltak, amikor én. / Azelőtt voltam Mozart Farkas Emőd és Strauss János / és pedagogosz Athénben...*”) Megemlítem, mert érdekes poétikai jelenség, hogy az egymáshoz emberileg, költőileg közel álló s mégis oly eltérő lírai világot teremtő két poéta egyik akart-akaratlan belső, közös szabályszerűsége az, hogy kezdettől vezérlő és visszatérő szerepet játszik verseikben a kiemelt, sokarcú Európa-motívum. Így, mintegy láthatatlan szellemi koordináták szerint találkoznak, s ugyanakkor gondolati, költői párhuzamaik függetlenek, személyes mivoltukban az Európa-metaforáknak, értelmezéseknek új, más jelentéstartományait teremtik meg.

Ennek felidézésére Lászlóffy Aladárnál az életmű fő vonulatára hivatkozhatunk, de élő kortársunkként kézenfekvő akármelyik kötetét fellapoznunk. „*A fehér betűk Európájában*” élő költőt szőlította, máskor megvallotta, hogy „*Néha visszajárok szellem-Európából / gyermeknek*”. „*Annyi átél-nivalóm van*”, s ugyanezért „*...visszajárok múlt-Európából / most-Európába. Harc-Európából / holnap-Európába*” (József Attila; *Óda az álomhoz; Óda a költészethez*). Felütve az új és új köteteket, itt is a folyamatosan jelen lévő, közeli, költőileg megszemélyesített Európa élményével találkozunk.

*Milyen öreg vagyok én, ha
emlékeim elején
egész tisztán érzem néha:
Aiginára süt a fény.
Európa sehol sincs még:
borult ég és várromok, –
hanem minden magaslaton*

apró akropoliszok...
(Milyen)

A földrész egésze s a fogalmát hordozó, jelképező részletek áttetszővé válnak, időbeli korlátaik kitágulnak, jelentőségük tovább emelkedik, az értelmezés, átélés, képzelet egyedi művészi szférájába. Ez a még sehol sem lévő Európa szabadon káprázó képekben többszörösen anticipálja önmagát, még inkább az öröktől benne rejlő „*minden magaslat*”-át időtlen sejtelemként („*emlékeim elején*”).

Ugyanakkor ez a megfoghatatlanná absztrahálódó Európa-képzet más változataiban a legköznapibb érzéletek merész társításaként bukkan elő. Úgy érzi: „*Mozartjaim ezüstlenek a holdon*”, s a „*fülemüle Shakespeare-t sirt a lombba*”, a fák hegyén a nyári nap „*régi hegedűverseny*”, fehér kakasok idézik fel a szélfújta tógákat, Démoszthenészt a „*sziklaszirten*”, s a „*nyáresti puha szél*” viszi át Európát (*Szerelem; A fák hegyén; Fehér kakas a hóhullásban; Játszik a szél*). És sorakoztathatjuk a hasonló, Európa szellemét megidéző, villanó képeket. A „*kiürült Szentivánéji állomáson*” áll a költő, a percből „*Petrarca kél ki a korok mezsgyéjén*”, „*Marseillaise-t fújva jönnek a Türtaioszok*”, miközben újrafogalmazza, s évezredes tanúkkal nyomatékossítja az 1945 óta oly sokat kísértő kérdést: „*mi közepette / s mi után lehet még verset írni*” (*Habzás*). Az idősíkok, terek nagyvonalú egymásba úsztatása az avantgárd hullámok, posztmodern áramlatok óta megszokottá válhatott. Ami ezen belül és túl a Lászlóffy Aladár-versek sajátja, az a személyesítésnek, a kisajátításnak, újraélésnek különös intenzitása és megejtő otthonossága. Például „*Bizonyos bánaton felül*” – „*bennünk egy öreg Dante jár / álmatlanul s kedvtelenül*” – mondja, és a közös európai hagyomány méltóságos alakját mindennapi, legbensőbb drámáink élőképévé, társává avatja.

A kollektív tradíciónak – s kiemelten az európainak – ez az egyénítése még közvetlenebb, egyben összetettebb formát ölt, amikor ezt vetíti elénk: „*Egy régi metszet szekerén / magamra visszanezerek, / amint Drezdába, Ulmba ér / egy múlt századi végzet.*” Megélhető pillanatnak és csak az emberi, művészi emlékezet redőiben őrzött szellemi nyomoknak ez a játékos elevensége még közelebbé válik:

*Idő idő után borul
belém, ablakra, lapra –
s a kor szelében ott gurul
a Goethe úr kalapja.*

Gyermeki magától értetődőséggel gurul ez a kalap, korok, évek szellemjárását az elképzelt apró részlettel intim közelségbe varázsolva.

Lehet az, hogy az utóbbi versgyűjteményekben mégsem első-sorban az eddig idézett, ezerévek kultúráját megjelenítő Európa képeivel találkozunk? Mintha a nagy, közös jelképek visszajukról is felmutatnák ijesztő arcukat. *„Mi dübörög, ha most már messze járhat / a Heródesek-küldte janicsárhad?”* – halljuk a szorongó kérdést, s a nagy megváltáseszmény többi szimbóluma is megrendülések, kételyek hordozójaként bukkan fel. Maga Betlehem, a csillag s a szent születés is valótlanná válik? *„...kövér látszatoknak sovány csont a váza, / a türelem elfogy, a becsület álmos, / születés levében már mindent a halál mos.”* S mintha folytatná a baljóslatú gondolatot egy későbbi vers: *„első vonal, SAS-behívó lett / maga az áldott születés; / még nagyapák testében érett / a perc, hogy róla le ne késs.”* Maga ez utóbbi idézett vers címe is jelzi a reményvesztő, csúfos fordulatot, e korunkbeli végzetet, *Damoklész*-nek nem kardja, hanem *„majma”* képviseli. S hasonlóan, önnön fonákjaként találkozhatunk *Ikarosz*-szal, aki az égre törés helyett a *„béna”*-ságot s a lehullás vágyát jeleníti meg. *„Egyetlen dolgom marad: szívdobogva hasonlítani a hulló Ikarosra.”* Prométheusz ajándékát, paradox módon, teremtés helyett pusztításra, tűzre vetésre használják, önnönmagát *„a tűz erejével öntött láncsal / szegzik valamely meredekre”* (*Vágtat a hó, az utolsó kísértet; Adventi litániák; Damoklész majma; Béna Ikarosz; Látomás*).

Átszíneződött volna alapvetően ez a költői Európa-kép: a riasztó, fenyegetően intő példák tárává? Azzá a helyé, *„hol ennyi példát statuálnak, / dicsfény s megtorlás egyremegy”*. *„Hol ennyi bűn van, nem tanul ott / már senki, csak vigasztalan.”* *„Hol kivégzéslista a földrajz, / az igazság már mit sem ér.”* Ezt az Európát a humanitás megcsúfolása jelképezheti?

A népek Appelplatzon állnak,
S végül már senki sem remeg.
(Ezerkilencszázkilencvenkettő)

Appelplatz, más versben a Campo di Fiori: Giordano Brunónak, magának az európai tudásvágy képviselőjének tűzhalálhelye. Két európai tér, mindkettő égreváltó, elrettentő mementó. Vajon nem félemlíthetnek meg minket ma is? „Vajon csak két vak szenvedély / vitája volt a máglya / s a hit, a lét, a kor, a tét, / minden elévült mára?” Hiszen „ma sem fölény a szellem, / éteri tűzoltás szegény / a konkrét lángok ellen”. Mit ér az „álmos, biztos türelem”, a költészet Európa-metaforáinak eredeti közege, műhelyek, alkotómunkák természet megkövetelte feltétele? „Szelíd galambsereg tapos / a szétszórt szenvedésen” – lemondó-e, vagy felemelő ez a vízió? (*Campo di Fiori*).

Hiszen az ember értékének, a humanitásnak ilyen mértékű semmibevétele, meghazudtolásának ilyen apokaliptikus tömegdrámái után, ezek mellett mit jelenthet például egy „csendesen megöregedő koldus családapa, ama / elhanyagolható mennyiség, ember-tétel”? A költő felelete egyszerű. Így folytatja és fejezi be a mondatot: „...ember-tétel: bizonyos Bach.” Egyetlen apró mozzanattal visszavezet az ősforráshoz, az erejéből nem veszítőhöz. Tovább él tehát az Európa-jelképek első, mély jelentése, fennáll a belső összefüggéseik folyamatossága, de időközben új szemantikai árnyalatokkal, utalásokkal gazdagodik. Az ezredvég verseiben is üzen Hellász, az, amelyik „megvédte magát / még a vakon támadó időtől is”. Most is a „kottafejek gyalognyomain”, „alul behavazott, ötszálú sín”-en „két Európa billeg, milyen büszkén”. A „lényeg száz Európája” pedig, töprengő emberként „hátratett kézzel” „a városok utcáit járja”. Még a világban kénytelen szerteszéledt magyar költőket is úgy érzékeli, mint akik „egy furcsa Európát” képviselnek (*Emberiség; Amfiteátrumok kertje; Haydn hallgatása közben; Széchenyi sírja; Külhoni költők*).

Az utóbb idézett sorok egyúttal Európa és a szülőföld fogalmainak, képeinek közvetlen és áttételes költői összefonódását is érzékeltetik. Az a férfi, aki a „lényeg száz Európája”-ként rója az utcákat: maga Széchenyi, aki élete során mintegy tárgyi módon is felmutatta, hogy „híd a lánc is”. A „furcsa Európa” létének

megtestesítői pedig az anyanyelvünkön író művészek. De még jelentősebb, közeli, közvetlenebb az idetartozó versbeli asszociációk lírai háttere. Egyszerűbb változat az, amikor a „száraz levél füstje” úgy érkezik az ablak alatti kertből, mintha „még Alexandriából” jönne. Hazainak és európainak ez az egymást felidézése rejtettebb, áttételesebb módon jelenik meg *A művek szerelmében*:

*Édes a virágok nyelve és kert van kinn
s Európa, és ajtó nyílik és elme...*

Az ajtó és az elme kinyílása éppoly halk, láthatatlan s az átvitt értelmet szinte észrevétlen sugalló, miként a kert és Európa képzeteinek, karnyújtásnyi közelségüknek a sejtetése. A szülőföld, az otthon, annak is belső zuga, az Európa-kép még személyesebb és egyben tágabb értelmű megidézésének lesz lírai alkalmá.

*Fejem körül a párnák Svájca;
én-Európám határránca
remeg, mint kegyes látomás –
ha nem látom már, látja más.*

Míg a párnarancok jó ismerős gyermekjáték módjára hegyvidékké válnak, addig a geográfiai táj átszellemül „kegyes látomás”-sá, „hallomás”-sá.

*Ha nem hallok már, más még hallja,
amit nem vallok, más tán vallja,
ha nem intek már, más majd int;
e papír-kötéltáblák szerint
van itt egy-két parancsolat,
mely tisztán érvényben marad,
a ritkán ránszakadó csendben
én csak írtam, nem én üzentem.
Omlott falak e fájó csontok,
s a versnek mégis Betlehem...*

A személyes és hazai intimitás közvetíti és hitelesíti a költő Európa-eszményét, átélte bizalomként a reményt. Nemcsak abban,

ahogyan a „papír-kötéblák”, „parancsolatok” „tisztán érvényben” maradnak, hanem a térbeli, időbeli s a személyiség adta határok, korlátok meghaladásában is. A költő legszemélyesebb – s itt legautentikusabb – „Betleheme”-ként maga a vers keletkezése képviseli és testesíti meg a születést, akár az olvasásakor már megelevenedni képes bizonyosság gyanánt (*A jobbak elmaradnak*).

Elvászthatatlannak mutatkozik e költészetben a szülőföld és Európa. A folytonosság, közös-személyes örökség őrzése lesz közös, visszatérő jegyük. A továbbadás ősi, közös eszközeinek egyik legmozgékonyabbja, a betű, a könyv maga is Európa-motívum; egyben útjainak követője és belső hordozója is. Így találkozik a költő városa is akár „Európa többi sarkai”-val, mint a „könyvek városa”, mint a hely, hol „nem rendült meg a metrum és a rím”. Még Mikes „társtalan nyelven” írott levele is, ha Európa nem is olvassa, önmagában hűségese tanújele annak, hogy „ez a / szív, ez a nyelv, mely egyetlen szavát / se engedni elperegni Európának” (*Egy város egyedül Rodostó*).

„Érthetetlen” – és „túl közérthető” versek

Alapvetően találónak vélem azt, hogy a kolozsvári irodalmi hetilapnál, a Szilágyi István szerkesztette Helikonnál az ő szerepének, „rovatának” meghatározása: „világkultúra”. (Nem tudok arról, hogy rajta kívül más irodalmár töltött-e be már efféle tisztet; más főszerkesztő létrehívott-e efféle pozíciót.) Pályája kezdetétől szemet szűrő ez a jellegzetessége. A személyességnek és egyetemességnek ez a fajta ötvözete szokatlan, s egyik fő oka az első kritikusi értetlenségnek, többször felháborodásnak. Még az a figyelmes esztéta is, aki „egyik legtöbbet ígérő tehetség”-nek tartja az akkor induló fiatalok között, úgy véli: „végtelen távlatok ábrándja” ejtette rabul. S így „többszöri elolvasás után is követhetetlen”.¹ Más kifejezetten „elképesztő méretű eredetiség bármilyen áron kicsikart illúzióját” látja verseiben, amelyeket „kusza, zavaros bonyolult megfogalmazások, mesterkélten merész metaforák” jellemeznek.² Jószemű kritikussai fedezik csak fel, hogy

¹ Szász János: *Megjegyzések fiatal költők verseiről*. Előre, 1958. június 21.

² Jánosházy György: *Korszerűbb költői magatartást!* Igaz Szó, 1958/4. 593. l.

a költői szemléletnek a fent említett, kiemelt szokatlansága az, amiért befogadása elemi akadályokba ütközhet. S ugyanakkor éppen ez az újszerűség lesz Lászlóffy Aladár költészetének, költői értékeinek egyik legfőbb forrása. Legkorábban az akkor szintén még pályakezdő kortárs, Kántor Lajos üdvözli méltányoló elismeréssel.³ Mellette szólalnak fel sorra az idősebb írógeneráció akkor már neves tagjai. Az éles szeméről, vitriolos találatairól közismert Szócs István így írja le a fiatal költő versvilágának eredeti, egyedi természetét: „A világnak, a hétköznapi jelenvalóságnak és a mindenségnek egységben való felfogására és kifejezésére törekszik.” Bármilyen kérdésről van szó, „nem akar megnyilatkozni addig semmiről, amíg a szóban forgó dolgot” (egy híd felépítését például) „összefüggésbe nem tudja hozni *csillagrendszerek pályájával és szirmok leheletével*”.⁴ Véleményének lényegével hangzik egybe több más jeles kortárs ítélete. Székely János az „*adott helyzet és pillanat kozmikus és történelmi analízisét*” emeli ki.⁵ Földes László „*Én és a mindenség*” címet adja eleve összefoglaló elemzésének. Szilágyi Domokos, a költő-pályatárs „*történelmi polifóniá*”-nak nevezi a lírai jelenséget.⁶

Ismét, másként, a most kiemelt oldalról hivatkozom újra a Szilágyi Domokostól származó Lászlóffy Aladár-paródiára. Olyan korabeli görbe tükörként veszem elő, mint amely a legszembetűnőbb költői jellegzetességeket sűríti mesterien, remek humorral:

*Frig sírok fölött száll a gólya,
bronzkori holtak légiója
az én utamon menetel,
mint valami Mene Tekel.
De most aztán Menje Tekel.*⁷

³ Kántor Lajos: *Új költői nemzedék*. Előre, 1958. március 8. Vö. uő: *Lászlóffy Aladár*. Igaz Szó, 1964/6.; uő: *Figyelmeztető gongútás*. Igaz Szó, 1968/1. stb.

⁴ Szócs István: *A világ egységének költői élménye*. Igaz Szó, 1960/9. 387–392. Vö. uő: *Érzékenyen élni*. Utunk, 1962/3. 1. stb.

⁵ Székely János: *Valódi vagy kölcsönvett korszerűség*. Igaz Szó, 1962/8.

⁶ Szilágyi Domokos. In: *A költő életei*. Sz. D. (1938–1976). Bukarest 1986. 181.

⁷ Korunk, 1968/1.

Az *Így írtok ti!* szellemét idéző baráti csipkelődés tömören, élesen felvillantja, mit is ért a költőtárs „történelmi polifónián”.

A kilencvenes években született Lászlóffy-versekben meglepő változatokkal találkozhatunk. Például rábukkanhatunk a *Csasztuskák* című 4 x 4 soros darabokra. Vagyis, mintegy tudatosan alkalmazza a könnyen emészthetőség lírai képletében írott, fogantatásától gyanút ébresztő, idézőjelbe kívánczó „költői” formát? Igen. Ám fontos az alkalmazás idézés-jellege. Már a címadással is történelmet idéz: a propaganda-célból népszerűsített, ritmizált, skandált, megverseléssel is besulykolt jellegű, bagatellizált, sematizált, ideologizált történéseket. Ezek álfarmájában ellentéteiket adja:

*Új kurucok hőzöngenek:
labanc-tempók győztek most is!
Bécs csábítja s fut a gyerek,
Budán jó a török koszt is.*

A kézenfekvő kuruc–labanc ellentét-párhuzam nyilvánvalóan épít a szintén közismertnek tekinthető Ady-féle kuruc versek megidézésére. Ugyanakkor: nyilvánvalóan az eltérést, a „ráduplázást” emeli ki. Hiszen a „*Budán jó a török koszt is*” nemcsak a hazájától elcsábító, előnyöket kínáló, ellenséges németet: „Bécset” emlegeti föl, hanem a voltaképp „hazai” „Budát” is. Azt a helyet, ahol „*jó a török koszt is*”: az ősellenség kosztja, azé, aki ellen (elvben) harcolt – harcol kuruc–labanc egyaránt; s akitől menekül – aki „menekül”. S milyen egyszerűek (álegyszerűek?) az egyéb történelmi hivatkozások is. Így, „csasztuska”-módra. Hiszen ki ne tudná, hogy Petőfi *Egy gondolat bánt engemet...* című verséből való az idézet (a közös emlékezetre hagyatkozó): „*titkos-féreg-foga-rág*” – (a versben idézőjel nélkül) mint közös fogalommal vált utalás. Ámde mélyére gondol-e a futó olvasó ennek:

*Nyílt-terepen megfutástól
titkos-féreg-foga-rágig
miben különbözhetsz mástól?
Céllal szentesíti más is!*

Hogy van ez? Mitől? Meddig? Miért van ez a megfutas? S ez a „Céllal szentesíti más is!” (kimondatlanul: az eszközt) okkal asszociálhatja a közeli előd-kortársat, Nagy Lászlót („Tyuhamé, rókaprém, más is kurva, nemcsak én, / Húzd!” – *Menyegző*. 1964).

„Elvileg az öntudatban, mint a térképeken, határozott vonalrajza van a szellem kontinenseinek: eddig az értelem, mint a szárazföld, a biztos talaj, – onnan az érzékenység, mint az ingatag óceán...” – így jelent meg *A távlat*, saját költői távlata egyik korai kötetében.⁸ S a költői kép, költészete képének egyedi víziója így folytatódik:

Az emberiség óriás, ezért a világtérkép távlatából látja és kezelheti ezt a határvonalat. A költő viszont olyan arányokkal csöppen erre a határvonalra, ahogy a valóságos ember kisétál a valóságos tengerpartra.

S közléről ezen a tengerparton is, ahogy tengerparthoz illik, állandó hullámozás mossa a közérzet érdes homokját: most eddig tart a tenger, hat pillanat múlva addig, most visszatér...

Ekképpen tudja „bemérni”, meghatározni, honnan ered az a látószög, ahonnan költőként szemlélődik.

*Itt élek, ezen a sávon. Szemeim előtt teregeti folyton az egzakt fizikára áttetsző csipkét az emberi kiszámíthatatlan.*⁹

– így szól még ifjú költőként Lászlóffy Aladár. S úgy vélem, hogy ma, s az immár negyvennél több kötete birtokában is jellemzőnek tekinthető ez a lírai vallomás, ars poetica. Ma is azt az egyedi, gondolati költészetet műveli, amelynek kettős kulcsát itt, így adja meg: „Itt élek, ezen a sávon.” Mert mi is „ez ... a sáv”? A poeta doctus és a költői látomások megszállottja közötti ösvény. Az a költészet, amelyet megközelíteni lehet a fogalmak avagy a képek nyelvén. – Kérdés? – Mindkét út indokolt, mindkét út problematikus. Hiszen olyanféle intellektuális költővel találkozhatunk (ha akarjuk, idézőjelbe is tehetjük a jelzót, hiszen

⁸ *A vers határán*. In: *Képeskönyv a vonalakról*. 42–45. A prózaversen belül hat alcím található. Ez (*A távlat*) a második. Vö. In: *...hogyan kitudódjék a világ*. Magvető Kiadó, Budapest 1980. 60–61.

⁹ *A vers határán*. I. h.

feltételezett), aki otthonosan mozog Erasmus, Galilei vagy Oresztész bőrében; akiben egy szobor, egy érem, kardmarkolat vagy lépcsőkoriát – akár egyetlen vonal is az egyetemes, történelmi emlékezés asszociációs láncát indítja el. Aki pályakezdetkor a thermopülai háromszázak „hátszágában” valahol úgy látta: „*Beethoven komponál, Menuhin gyakorol, valahol épül a Notre Dame, s Michelangelo neve kezdi kongatni harangozó hírét az eszméletekben.*”¹⁰

Míg memóriánk több ezerévségére épít, mindezt „*érzékenységünk vándorlása*”-ként idézi meg. Saját költői érzékenysége formáiban, a lírai esélyek, ma már: prózai, elbeszélői, esszéisztikus, publicisztikus formák, rezonálási skáláik nyújtóztatásaiban. Így tekinthető nemcsak filozofikus, hanem egyben „mágikus” költőnek is. Olyan énekesnek, aki különös, egyéni ritmusán, képein ringatózik, belső nyelven beszél. Képzeteletének, vízióinak váratlan „lőgrásaival” találkozunk.

*Szirénák szirma hull az éjben.
Szeressen, aki nem szeret!
Tévedésben és szenvedélyben
sziámiak az emberek*

– ez a *Sziréna-hármas* indító és befejező négy sora. Eltűnődhetnénk, hogy a „*szirénák*” végveszélyt jelző, fülsértő süvöltése és a „*szirmok*” hangtalan, selyempuha, gyengéd hullongása miként kerülhet egymás mellé; s hogy egymás mellé kerülésük miféle végletek súrlódását hozza közel! Eltűnődhetnénk, de tűnődésünk elébe áll, mintegy ellene szól, hogy itt a „*szirénák*” és „*szirmok*” az alliteráció zsongásában ölelkezve találkoznak. Akként kerülnek együvé, akár a tévedés és szenvedély végletességei az őket sziámi ikreként magukba egyesítő emberekben. A mérhetetlen távlat karnyújtásnyivá lesz – mégis, végletes nyújtózással is, még kevésbé elérhetővé, kevésbé áthidalhatóvá. Továbbra is: a költői rendszer belső tengelyeivel találkozunk. Ezeket megnevezhetjük „egzakt” kísérletekként, absztrakciókkal, avagy pusztán egyedi megjelölésekkel.

¹⁰ ...*hogyan kitudódjék a világ. I. m. 82.*

Felvázolhatjuk a lírikusi építkezést logikus fejtegetéssel és szabad asszociációs elmefuttatásokkal. Mindkét esetben hozzávetőleges lesz az, amit két oldalról körülrajzolni próbálunk.

*A lét-nemlét közötti felvidék
most járható már nekem is feléd.*

– szól a túlvilági anyához (*A híd*). S ez a „felvidék”, ez a „híd”, ez az „átmenés” ez a „túlpart”, miközben felidézi a Lánchidat, Széchenyit, statikát... aközben az egész általunk ismert evilág madártávlati képévé tágul és halványodik, relativizálódik. „*Statika, tőke, Széchenyi, atom, / Ampére és Darwin, Tordán, Betlehemben*” – mintha egyre távolabbra, fentebbre kerülvén néznénk le, mintha ez már „honosítás” lenne a „világegyetembe”.

A világegyetemhez a honosság társul, az otthonosság, éppúgy, mint ahogyan megfordítva: a legbensőségesebb miniatűr élményben képes átélhetővé tenni az egyetemességet. Ahogyan ennek tanúi lehetünk például *A tiszta hó* című versremeklésében. Úgy figyeltet fel a virágszirom halkságú hóhullásra, az éjszakai kertből hallszó neszre, hogy gyermekkori hallásunkhoz fordul, az esetleg rég elfelejtett, mégis mélyeinkben létező hajdani emléket ébreszti. „*A teljes csendben, a száraz kertben / a sötétből valaki szórja. / Hallgasd csak gyermekkori füllel: / kopog-típeg-ropog az ólra...*” A hó-hamvasságú, első élénk, lélegzetviassafojtott, feszült figyelem képessége ez; az akaratlan mozduló – ősi? – fantáziajáték, az antropomorfizálás („valaki” szórja, „kopog-típeg-ropog” az ólra). Költői varázsszerszökökkel hallhatóvá teszi azt, ami nem vagy alig hallható. Az érzékelhetőség, visszaadhatóság hajszáhatárán mozog; sőt éppen magát ezt a hajszáhatárt hozza felszínre, annak a hajszályni voltát. Egyszerre történik ez, elválaszthatatlan az emlékezés-elfelejtés szüntelen billegő, változó, önmagunkban hordozott, hajlékony küszöbének érintésétől. Saját gyermekkori – talán már elvesztett vagy elveszithető – fogékonyságunk rezzenhet csak meg, a folytatást követve: „...*ettől lesz a tél talányos; / tapintható a selyme, bolyha, / mintha egy roppant skatulyának / gyöngéden bélelt mélye volna...*” Skatulya, finoman kibélelt doboz: kiskori élmények örömeit, titkait idézheti fel. Itt: „*roppant*” skatulyáról hallunk, ahogy az „*estetakarta*” „*téli kép*” is hirtelen „*egész világnyi*” lesz. Alig

észrevehetően hirtelen tágul univerzálissá az apró, bensőséges átélés. Ez a speciális, költői „skatulya”-belső „otthonos”, de „terében” „itt-ott egy csillag meg egy ablak” sűt „halvány arannyal”. Hogy kerül ide akár „egy” „csillag”? Ahogy az „ablak”. Az említés nélkül jelen való hóvilágítás átvarázsolja a látványmozzaiakat. Olyanképpen, mint az egyéb képtörödékek, mozgások hóval tompított benyomásait. Ahogy „... elsuhanak”

*... még elsuhanak
más sejtelmek és borzongások,
mint kucsma, fenyőág és pára.*

Alig lehetne már elmosódóbb, leheletnyibb ez a külvilágérzékelés. És mégis és éppen ebben a különös feszültségben válik átélhetővé, jelenik meg újra a lét egyetemessége:

*Készül az éj, az élet készül
itt rászületni önmagára.*

Hol, hogyan történik ez az önmagára születés? Egyszerre odakünn és idebenn. A megidézett gyermeki lélekben (amely a költő hajdani lelke?), avagy a verset értő olvasóban, akiben felneszel a gyermeki lélek. Ha így van, akkor beteljesülhet a költői varázslat, a sok évezredes emberi emlékezet felderengése:

*... csak hó hull, ám e zizegésben
az idő társalog magával –
ábécéskönyveit lapozza
és százados tékák susognak...*

Az emberiség közös memóriája a gyermeki képzelet elmosódottságával bukkan fel, de annak lenyűgöző határtalanságát is idevarázsolja. Maga „az idő társalog magával” a hó zizegésében. Könyvek létezésétől, de könyvek létezését messze megelőzve, magát az embert megelőzve társaloghatott már ekként „az idő ... magával”. A felidézhető emlékek, hangok, visszhangok „hózzák őseink, családunk, / hózzák szokásaink”... S

mindezzel újra egy még sokkal többet, sokkal megfoghatatlanabbat, miként a vers kezdetén, hozzák

*...e lelket,
...a hóval, mint a jóval...
Mert: a hóban a só, az élet sója
hull rá e békebeli képre...*

Ezt a „békebeli kép”-et egyetemes álomnak, ősi vágynak is nevezhetjük. Egyszerűbb, merészebb szavakat, fogalmakat aligha jeleníthetne meg a költő, mint itt ezt a „jó”, „só” képzeteket. Van-e naivabb, szenvedélyesebb, őszibb sóvárgás s éppen, akár napjainkban, megcsúfoltabb áhítozás, mint a „jó” óhajtása körülöttünk, bennünk? Hogy lehet egy ezredvégi költőnek a huszadik század végén mindezt komolyan megidéznie? Lászlóffy Aladár képes hitelesen elénk, belénk bűvölni ezt a sajtó, tragikus hiányt – úgy mint titkon jelen lévőt. Itt van, „csak” az „örök gyermekképzelettel” kell áhítani „ilyen tiszta szépre”.

Nála nem mond ellent egymásnak a két, oly távoli, szinte egymást kizárónak tűnő út és mód:

*Felérni gyermekképzelettel,
világteremtő logikával¹¹*

például azt, hogy „csak a hó hull” „ám...”

Onnan indultunk, hogy Lászlóffy Aladár enciklopédikus költő. S egy gyors, vissza- és előre pillantó szemlével eljutottunk egy költői hópehelyig, az akár ebben is benne lakozó művészi delejezéssel előhívható egyetemességig: a teljes történelmi tudatig, illetve az öntudatlanban is ott lappangó, történelemelőttiségbe visszanyúló „történetiségünkig”. Most, az immár több évtizedes pálya összegező szakaszán változatlanul önjellemzőnek érezhetjük az első kötetekben napvilágot látott – s akkor talán még nagyotmondónak is tűnő? – sorokat:

¹¹ A tiszta hó. In: *Felhősödik a mondatokban*. 42.

*Mi megmenthetne engem, mi megmenthetne téged,
valamely láncot kínál: bármilyen szövetséget.
A kezem nyújtom mégis, értelmem két kezét,
kötni a világ végét s a világ kezdetét.¹²*

S ez a fajta „lánc”, ez a fajta „szövetség”, amely éppúgy az értelemé, a logikáé, mint a legmerészebb teremtő képzeleté, a költő tudtán kívül a mai irodalomelmélet egy terminusát juttatja eszünkbe, az intertextualitást. Egész eddigi életműve pazar példatára a különböző fajta, állandó visszahivatkozási rendszereknek. Önmaga a „körkörös emlékezet”. Maguk a sziporkázó szójátékok nála az idézés, célzás, kifordítás, újragondolás stb. intertextualitás-változatai, sosem öncélúan, sosem felületesen (*Bánkok és bunkók; Meszes már a határ; Szólócaust; Amőba sapiens* etc.).¹³ Hasonlóan joggal – meglepődve és felfedezően – hivatkozhatom az irodalomelmélet más, új útkeresőinek tapasztalataira is. Úgy vélem, a Lászlóffy Aladár-életműre vonatkoztatva is megfogalmazódott volna a magvas megállapítás: „Az irodalmi elbeszélés (a mű) önmagát védelmezi: még akkor is koegzisztens a valósággal, ha a valóság ennek nem kedvez.”¹⁴ Az irodalom „csak egy szerepet hagy az olvasó számára: azt, hogy »mindenki legyen«.” A felemlítettek mintegy élő bemutatásaként, akaratlanul most már az idézetben idézettet idézzük.

De választott költőnkhez s az elindító gondolathoz talán még jobban illik az, amit az erdélyiség jelenléte is sugall: ahogyan tiszteleg az első *Magyar Encyclopaedia* létrehozója, Apáczai Csere János előtt. Emlékezetes, rangos versek mellett s ezeken túl rendhagyó módon is megőrökíti. Rendhagyó a műfaj is, amelyen belül ezt teszi. Ismét Lászlóffy Aladár „enciklopédikusságára” vall: kiváló, alapos, adatgazdag és mégis költői látomásokkal, a legmegilletődöttebb emlékezés légkörének megteremtésével megírt temetőmonográfiája (*Házsongárd*). Itt úgy állít emléket Apáczainak, hogy egyúttal a róla, holland feleségéről, házsongárdi sírkövérről felejthetetlen verset író Áprily Lajosnak szellemi

¹² In: *Szövetségek. Lánc*.

¹³ Idézett esszék címei. Vö. *Botrány Gordiuszban*. 183; *Longobárd korona*. 79, 113; *Szélmalom-leltár*. 102.

¹⁴ R. Barthes, Igor Szmirnov, P. Sloterdijk.

emlékművét is újraalkotja. Magát az egyik első magyar enciklopédistát pedig oly módon idézi, hogy ezzel akaratlanul önmagát, saját írói-költői törekvéseit is jellemzi. Alkalmas befejező mondatnak, intellektualitás és érzékenység egysége példájának:

„A szeretet a megértett dolognak gyönyörűséggel való megölelése”¹⁵

¹⁵ *Házsongárd. 5.*